И. С. ТУРГЕЊЕВ – САБРАНА ДЕЛА – КЊИГА 1

Др Милош С. Московљевић

ИВАН С. ТУРГЕЊЕВ - ЖИВОТ И ДЕЛА

НАРОДНА ПРОСВЕТА – БЕОГРАД

I. S. TURGENjEV
SABRANA DELA U 20 KNjIGA

UREDNIK
MILAN KAŠANIN

IZDANjE, ŠTAMPA I POVEZ
IZDAVAČKOG PREDUZEĆA
NARODNA PROSVETA

BEOGRAD
1936

IVAN S. TURGENjEV
IZABRANA DELA

KNJIGA I

S RUSKOG PREVEO
D-R MILOŠ S. MOSKOVLjEVIĆ

IVAN S. TURGENjEV
ŽIVOT I DELA

Ivan Sergejević Turgenjev
(1818—1883)

I

Malo je koja književnost toliko vezana sa životom svoga naroda, toliko odblesak njegovog socijalnog i duhovnog razvitka, kao što je ruska književnost, niti je i kod jednog naroda književnost bila tako veliki činilac u duhovnom razvitku kao kod Rusa. Ruska književnost je po svojim elementima izrazito nacionalna, a ne kosmopolitska, na ipak je uspela da za kratko vreme uđe u red velikih evropskih književnosti i postane dragocena svojina celoga sveta. Zasluga i za jedno i za drugo pripada na prvom mestu, pre Dostojevskog i Tolstoja, Turgenjevu.

Iako se Rusija u ranija vremena smatrala kao deo Azije, iako danas ima jedan filosofsko-književni pravac kod Rusa, koji Rusiju smatra kao zaseban kontinenat između Evrope i Azije („Evrazija”), sa zasebnim putevima razvitka, — ipak je ova najistočnija slovenska zemlja, i pored svih smetnja, išla sa Evropom, pa je i njena nova književnost, počev od Petra Velikog išla za evropskom. Kao što se dete u svima svojim radnjama ugleda na starije oko sebe, tako je i nova ruska književnost u svojoj mladosti, koja je dosta dugo trajala — čitavih sto godina — slepo podražavala zapadnoevropske književnosti. Otuda u njoj sretamo u 18 i početku 19 veka sve tadašnje evropske književne pravce — lažni klasicizam, racionalizam, sentimentalizam i romantizam.

Početkom 19 veka ruska književnost u većoj meri dobija nacionalne elemente i približuje se ruskoj stvarnosti, svakidanjem životu. U isto vreme kod književnika se sve jače razvija svest o važnosti književnosti za socialni i kulturni razvitak naroda. Ali to su još samo pojedinačni svetli izuzeci (Žukovski, Krilov, Gribojedov), zdravi počeci onoga što će malo docnije biti u potpunosti ostvareno. Inače ruska književnost u prvoj četvrti 19 veka još nije bila izradila svoju nacionalnu individualnost, već je pokazivala duhovno ropstvo kulturnim evropskim narodima. U njoj su se ukrštali svi književni evropski pravci, te se dobila strašna zbrka, u kojoj su se ugušili mnogi talenti, ne mogavši se snaći i razviti. I tek genije Puškinov

uspeo je da. se otrgne iz tih mreža, stane na svoje noge i povede rusku književnost putem samostalnog umetničkog stvaranja. Što je Petar Veliki bio u kulturno-političkom pogledu za Rusiju to je Puškin bio u književno-umetničkom. Mnoge docnije pojave ruske književnosti imaju svoj prapočetak, izvor i ugled u Puškinovim delima.

Druga četvrt 19 veka, tačnije dvadesete i tridesete godine, čini završnu etapu prelaznog doba od epohe podražavanja, prazne retorike i suvih apstrakcija na nenarodnom, nakaradnom jeziku, u epohu narodnosti, originalnosti, realizma i izgrađivanju divnog književnog jezika na bazi narodnog. To razdoblje ispunjeno je umetničkim delanjem Puškina, Lermontova i Gogolja. Ali, i pored sve genijalnosti ovih ruskih klasika, oni ipak nisu mogli postati svetski književnici, jer im je nedostajalo ono što je tražio kriterijum, dobijanje ranga svetskog književnika, a to je: onaj razumni, misaoni sadržaj, one velike ideje vodilje, pokretanje i raspravljanje onih velikih životnih pitanja što su tada uzburkavala i potresala Evropu. To je zapadni svet našao prvi put u delima Turgenjeva, malo docnije i Dostojevskog i Tolstoja.

Vreme u kom je Turgenjev živeo i pisao jest vrlo važna epoha u istoriji razvitka ruskog naroda, vreme ukrštanja raznih pravaca, velikih previranja, napregnutog duhovnog života. Turgenjev je bio pažljiv posmatrač svih pojava ruskog života. Zato su njegova književna dela dubok izvor za proučavanje umnog razvitka ruskog društva toga vremena. On u svojim umetničkim tvorevinama daje najživlju sliku stvaranja i razvitka ruske socialne svesti. Pored retke darovitosti, i uslovi njegovog života su mnogo doprineli formiranju njegovog umetničkog talenta. Stoga je za razumevanje Turgenjevljevog umetničkog stvaranja, možda više nego kod drugih književnika, potrebno upoznati se s njegovim životom i ruskim prilikama i sredinom, naročito nekim sudbonosnim momentima, koji mogu poslužiti kao ključ za razumevanje najlepših tvorevina njegova genija.

II

Ivan Sergejević Turgenjev pripada vrlo staroj plemićskoj porodici koja vodi poreklo još od Zlatne Horde. On se rodio 28 oktobra 1818 god., u varoši Orlu. Prošavši kroz ruke raznih nemačkih, francuskih i švajcarskih „guvernera”, učio se u Moskvi, gde je slušao i univerzitetska predavanja, koja je završio u Petrogradu. God. 1838 otputovao je u inostranstvo i dve godine slušao univerzitetska predavanja u Berlinu. Vrativši se 1841 god. u Moskvu temeljno se spremio da polaže magistarski ispit, nameravajući da postane profesor filosofije, ali pošto u to vreme nije bilo katedre filosofije na Moskovskom univerzitetu (tadašnji režim je popreko gledao na filosofiju kao na sejača štetnih ideja), on je morao dići ruke od ispita a istovremeno i odreći se naučne karijere. Jer zbog tvrdičenja svoje matere, koja mu je uskratila izdržavanje, da bi ga kaznila što se počeo baviti književnošću, koju je ona prezirala (obična pojava toga vremena), on je bio prinuđen da se 1842 primi službe u Ministarstvu Unutrašnjih Dela. Nemajući mnogo posla, pevao je pesme i te godine počeo ih štampati u časopisu „Otečestvenii Zapiski”, a 1843 štampao je u zasebnoj knjižici svoj romantični spev ,,Paraša”, koji je znameniti kritičar Beljinski vrlo pohvalno prikazao i tim dao Turgenjevu podstreka za dalji rad.

Pored mnogobrojnih pesama, tih prvih godina Turgenjev je, u istom listu, štampao i nekoliko pripovedaka, ali su one prošle skoro nezapažene. Ipak, pesme su mu se odlikovale divnim opisima prirode, kojima se on docnije toliko proslavio. Sam Turgenjev nije bio nimalo zadovoljan svojim delima i hteo je sasvim da digne ruke od književnosti, kad se u časopisu „Savremeniku” 1847 god. pojavi njegova pripovetka „Tvor i Kalinić”, koja je neočekivano dobro primljena. Niti je sam pisac cenio ovo, po njegovom mišljenju, poslednje delo, niti je urednik časopisa, znameniti pesnik Nekrasov, obratio na njega pažnju, — metnuo ga je sasvim na sporedno mesto, pod rubriku „Razno” — pa ipak je ova pripovetka stekla Turgenjevu opšte simpatije, namah ga istakla u prvi red i spasla za rusku književnost. To je prva pripovetka iz znamenite zbirke koju je nazvao „Lovčeve Beleške”, za koju je napisao od 1847—52 svega 24 pripovetke i epilog „Šuma i stepa”. U njima je Turgenjev sjajno opravdao pohvale koje mu je izrekao Beljinski povodom pripovetke „Paraša”, jer je visoko razvio sve one karakterne osobine svoga

pesničkog dara, koje je Beljinski zapazio: vrlo živ posmatrački dar, duboko poznavanje ljudi i prilika, trezveno shvatanje stvarnosti.

Ozlojeđen i utučen svim onim što je video i doživeo u kući svoje matere i u svojoj otadžbini, koju je toliko voleo, Turgenjev je 1847 otputovao u inostranstvo, s namerom da se više nikad ne vrati. Da ovaku odluku donese prilično je uticala i njegova veza sa slavnom francuskom operskom pevačicom Viardo-Garsija, s kojom se upoznao još 1845 god., pa joj je jedno vreme bio i učitelj ruskog jezika. Za ovom Španjolkom, udatom za Francuza, ludovao je ceo Petrograd, pa je i Turgenjev ušao u red njenih obožavalaca i s njom se vezao za ceo život. Ova veza bila je čisto platonska, jer G-đa Viardo-Garsija bila je ne samo nesravnjena operska pevačica i igračica retke lepote, već i pianiskinja i kompozitor, pa čak i slikarka, a Turgenjev je bio osetljiva umetnička priroda. Ostavši celog svog veka bez porodice, iako je za nju imao visok kult, Turgenjev se, kao što on sam kaže, „prilepio” uz porodicu ove umetnice i urođenu mu roditeljsku ljubav preneo na decu G-đe Viardo-Garsija. Ipak mu je ova porodica u moralnom pogledu ostala tuđa, makoliko da se s njom zbližio. Po izgledu srećan, on se osećao usamljen i nesrećan, što je bilo od uticaja i na njegovo pisanje.

U Francuskoj je odmah ušao u krug tadašnjih velikih umetnika i književnika, kao što su Žorž Sand, Viktor Igo, Emil Zola i dr. Ali, raskinuvši sve odnose s materom, ostao je bez sredstava za život, pa se teško zlopatio, zarađujući pisanjem i prevođenjem svoj hleb. Pod svežim utiscima svih negativnih strana režima Kreposnog Prava, pod kojim su stenjali milioni ruskih seljaka, živeći i sam u vrlo teškim prilikama, on je napisao pripovetke koje su ušle u zbirku „Lovčeve Beleške”. Njima je on hteo da zada smrtni udarac svome zakletom neprijatelju, u čemu se nije prevario, jer su „Lovčeve Beleške” pripremile duhove za ukidanje seljačkog ropstva. Za vreme revolucije 1848 g. bio je u Parizu i svoje utiske izneo je u pripovetkama „Čovek u plavim naočarima” i „Naši su poslali”.

Zbog teške materine bolesti Turgenjev se vrati 1850 god. u Rusiju i ostao je u njoj, živeći većinom u Petrogradu, a leti u svom omiljenom selu Spaskom. Nasledivši posle materine smrti polovinu imanja, pokazao je svu svoju ljubav i velikodušnost prema seljacima. Svu bivšu dvorsku poslugu svoje matere oslobodio je, mnogim

poklonio najlepše zemlje, šume i pokretnosti. Sve seljake koji su zaželeli preveo je „na obrok” t. j. oslobodio kmetske zavisnosti, samo da plaćaju neku godišnju sumu za zemlju. Pa i docnije, celog života, brinuo se o seljacima, poklanjao im zemlju i novac, školovao im darovitu decu i činio im bezbrojna druga dobročinstva, čak i onda kad mu je jasno bilo da su ga zloupotrebljavali.

U februaru 1852 godine, povodom smrti Gogoljeve Turgenjev je napisao članak, nazvavši Gogolja „velikim čovekom”. Članak su objavile novine „Moskovske Vjedomosti”, jer u Petrogradu nijedne novine nisu smele ni reči napisati o velikom i popularnom piscu. Zbog ovog članka Turgenjev je po carevoj naredbi osuđen na mesec dana zatvora, a pošto ga je izdržao proteran je u selo, gde je interniran proveo godinu dana. Opšte je ubeđenje bilo da je ova kazna postigla T. zbog „Lovčevih beležaka”, a članak o Gogolju je bio samo povod. Sedeći u zatvoru napisao je dirljivu pripovetku „Mumu”, punu neobične ljubavi prema nesrećnim seljacima. Dok je bio u selu napisao je pripovetke „Dva prijatelja” i „Tiho mestašce”.

God. 1855 Turgenjev, po oslobođenju iz internacije, definitivno napušta Rusiju, dolazeći u nju samo s vremena na vreme, većinom da provede leto u Spaskom. Inače je živeo u Parizu i Baden-Badenu, ili u Buživalu kod Pariza, gde je imao i svoju vilu, pored vile g-đe Viarda Garsija. Ta godina znači prelom u životu i književnom radu Turgenjeva, kao što znači i početak novog razdoblja ruske istorije. Te godine se svršava nesnosna reakcija nastala posle 1848 i počinje preporod ruskog života, snažan liberalni preokret koji je doveo do oslobođenja seljaka. U to vreme i u vezi s njim pada i potpun rascvet Turgenjevljevog književnog rada i umetničkog talenta. Tada je napisao najznačajnija svoja dela, koja su mu stvorila slavu ne samo u Rusiji već i u celom svetu.

Dok je u „Lovčevim beleškama” i drugim ranijim pripovetkama opisivao seljake i njihove nevolje, dotle je sad počeo da crta druga dva reda ruskog društva: plemstvo — spahije i inteligenciju. 1855 počeo je i 1856 završio i štampao u „Savremeniku” svoj prvi roman „Ruđin’. U njemu je ocrtao tip mladića četrdesetih godina, neku vrstu ruskog Čajld Haralda. Turgenjev je vrlo objektivan pisac, ali u ovom njegovom delu ima dosta subjektivnog; to je u neku ruku njegova autobiografija, koju je dao sa puno samokritike mladićske

uobraženosti, zaslepljenosti, sujete i drugih rekvizita romantičarskog doba. U oceni „Ruđina” kritika je bila podvojena, a publika je jednodušno pozdravila roman.

U 1857 god. rusko javno mišljenje bilo je zatalasano zbog glasova o bliskom oslobođenju seljaka. Nalazeći se u Rimu Turgenjev je s još nekim drugovima pohitao da sa svoje strane doprinese rešenju ovog pitanja. Na održanom sastanku rešili su da osnuju naročit časopis za raspravljanje svih pitanja koja stoje u vezi sa ovom velikom reformom i ekonomsko-kulturnim podizanjem seljaka. Verujući da se vlada ozbiljno bavi ovim pitanjem, Turgenjev je sastavio čak i jedan memorandum sa svojim idejama i poslao ga vladi.

U 1859 završio je svoj drugi roman „Plemićsko Gnezdo”, u kome je ocrtao život, navike i shvatanja nekoliko generacija provinciskog plemstva. U ovom romanu su izneti vrlo objektivno ljudi svih mogućih vaspitanja i pravaca, i dedovi i ocevi i deca, te ga je publika jednodušno i oduševljeno primila i manifestovala nepodeljene simpatije prema njegovu piscu, koji je postao najomiljeniji ruski pisac. Godinu dana docnije štampa u časopisu „Ruske Vjedomosti” nov roman pod nazivom „Uoči Novih Dana”, (Nakanun), u čijoj se oceni kritika razilazila, a Dobroljubov je napisao oduševljen prikaz. Ali čitalačka publika je očekivala s velikim interesovanjem i ovaj roman, u kome su obrađeni novi ljudi, čak i nov tip žene, smeone, energične, oduševljene za borbu protiv svakog ugnjetavanja.

U januaru I860 god. došao je Turgenjev i održao svoje čuveno predavanje „Hamlet i Don Kihot”, u kome je dao analizu tipova inteligencije u tadašnjoj Rusiji i svojim romanima, klasifikujući ih u te dve kategorije. Te iste godine došao je u oštar sukob sa Nekrasovom i drugim svojim bivšim jednomišljenicima oko „Savremenika”, koji su bili suviše radikalni. Optuživanja i sumnjičenja udaljila su Turgenjeva potpuno od njih, a 1862 došlo je do potpunog raskida, kad se pojavio njegov roman „Ocevi i deca” i izazvao žučnu polemiku, kako nije nijedan raniji roman. I kritičari i publika podelili su se u dva tabora: za Turgenjeva i protiv njega. Desničari su mu prebacivali što je glavnu ličnost romana, Bazarova, suviše veličao kao radikala, a levičari su ga optuživali da mu je sav roman zadahnut antiliberalnim duhom, da

je zaostao, mračnjak, da vređa omladinu, pa su mu neki čak javljali da su spalili njegove slike u znak preziranja!

Polemika oko ovog romana trajala je godinama. Najviše su ga napadali što je u licu Bazarova obradio naročit tip ruske inteligencije pedesetih godina, kojima je on dao naziv nihilista. Prebacivali su mu da je preterao, da takav tip ne postoji, a da ga je on mogao tako zamisliti samo zato što je poslednjih godina bio udaljen od Rusije i njenih prilika, pa je izgubio onu neposrednu vezu i ostao bez neposrednih i svežih utisaka koje je imao pri pisanju ranijih romana. Rđav prijem ovog romana, na koji je on toliko polagao, nezasluženi prekori, grdnje i klevete, nezadovoljstvo s prilikama i ljudima i u samoj Francuskoj — sve je to duboko razočaralo Turgenjeva i napelo onu pesimističku žicu njegovu, koja je bila zategnuta još iz detinjstva. Melanholija i apatija ovladale su njim i on je izgubio svaku volju za književni rad koji je prekinuo za čitavih pet godina. To mračno raspoloženje svoga duha i osećanja izlio je 1864 u neku vrstu elegije pod nazivom „Dosta”, u kojoj je izjavljivao da ne misli više pisati.

Iako je mislio da neće više pisati, iako je doista nastao prekid u njegovu radu od pet godina, koji se najviše može objasniti njegovom udaljenošću od Rusije, zbog čega mu je nedostajalo zgodnih događaja, susreta i neposrednih utisaka, on je ipak početkom 1867 godine počeo pisati nov roman „Dim”, koji je te godine i objavio, našavši za njega materijal u mnogobrojnim Rusima koji su letovali u Baden-Badenu. U ovom romanu, punom pesimizma i satire, Turgenjev je šibao i starije generacije plemstva zbog njihove trivijalnosti i omladinu zbog ograničenosti i preterane samouverenosti, a koja se samo pravila da je napredna. Naročito je šibao „slavjanofile” zbog njihove nacionalne uobraženosti i preziranja „trule Evrope”. „Dim” je izazvao žestoku polemiku i prebacivanje Turgenjevu da je bio tendenciozan. Naročito su ga oštro napadali Dostojevski, Fet i L. Tolstoj. Godinu dana posle objavio je svoje „Uspomene”, koje su doživele sudbinu „Dima”.

Godine 1874 štampao je „Proletnje vode”, najkrupnije i najbolje delo poslednjih godina pre pojave poslednjeg njegovog romana „Novina”, koji je objavljen 1876 god. U međuvremenu objavio je nekoliko pripovedaka, u kojima se ogledaju njegova lična

raspoloženja i duboke patnje. U „Novini" je pokušao prikazati pokrete i ljude sedamdesetih godina, ali s jedne strane nemogućnost da ih iz inostranstva prati i proučava, s druge strane opadanje stvaralačke energije, a s treće strane brzina s kojom je napisano, učinili su da je ovo delo podbacilo.

Od 1863 pa do kraja Turgenjev je napisao veliki broj pripovedaka i pesama u prozi. One predsmrtne su mu najsavršenije u umetničkom pogledu, iako ih sam pisac nije cenio, smatrajući ih kao senilia. Svi ti njegovi poslednji proizvodi prožeti su elegičnim osećanjem, melanholijom i pesimizmom.

God. 1879, prilikom otkrivanja spomenika Puškinu, Turgenjevu su priređene neviđene ovacije, koje su pokazale svu njegovu popularnost kod tadašnjih čitalaca, koji su imali jasnu predstavu o prosvetilačkom značaju njegovih dela i o ogromnom uticaju njihovom na razvitak ruske inteligencije u velikoj prelaznoj eposi ruske istorije.

Poslednje leto Turgenjev je proveo u Spaskom 1881 god., a početkom 1882 pogoršala mu se bolest i 22 avgusta iste godiie umro je od grudne angine u svojoj vili u Buživalu, ukraj Pariza. Doček i sahrana njegovih posmrtnih ostataka u Rusiji bio je veličanstven. Nauka, književnost, umetnost, muško i žensko, mlado i staro svih narodnosti i staleža pohitali su da se poklone duhovnom vođu otadžbine, muškom zaštitniku slobode, plemenitom borcu za kulturu i progres.

III

Glavna osnova Turgenjevljeva umetničkog stvaranja jeste prirodna obdarenost umom, srcem i talentom.

Njegov um se odlikovao neobičnom sposobnošću posmatranja i udubljivanja, s velikom dozom skepticizma i analptičnosti, što je činilo njegova dela toliko realnim i objektivnim. Ovaj redak posmatrački dar omogućio mu je da se snađe u vrlo složenom materialu života i da svojim delima da tako bogatu sadržinu. Njegova prirodna bistrina uma pojačana je širokim obrazovanjem, koje je dobio u Nemačkoj, izučavajući Hegelovu filosofiju, koja je tada bila poslednje slovo filosofske nauke. Svoje obrazovanje popunio je u Francuskoj, krećući se u društvu prvih intelektualaca francuskih.

Drugi uzrok njegova uspeha u umetničkom stvaranju treba tražiti u urođenoj mu humanosti, nežnosti i dobroti srca, zbog čega je kod njega bila razvijena neobična ljubav prema ljudima. Čak i kad ne bismo znali koliku je dobrotu Turgenjev pokazivao u životu, svako njegovo delo nas zapahnjuje njome. Ko god čita njegove umetničke tvorevine ne može se oteti neodoljivom uticaju dirljivog čovekoljublja i plemenitosti; oni izbijaju iz svakog reda, prijanjaju za dušu čitaoca, oplemenjuju je i uzdižu.

Na treće, bolje reći, na prvo mesto dolazi njegov neizmerno veliki pesnički talenat, talenat pravog realiste. On je mogao opisivati samo ono što je lično posmatrao, ne polazeći od zamišljenih ideja, već od istinskih slika. Zbog toga nikad nije pisao tendenciozno. U svojim primedbama povodom „Oceva i dece” on na jednom mestu kaže:

„Moram priznati da nikad nisam pokušao „stvarati sliku”, ako nisam imao za polaznu tačku ne ideju već živo lice, kome su se postupno dodavali i mešali s njim odgovarajući elementi. Nemajući mnogo sposobnosti izmišljanja, uvek sam osećao potrebu u određenom tlu, po kojem sam mogao čvrsto ići”.

Kažu da je Turgenjevu trebalo do 50 poznanstava, da bi u njima mogao pronaći i proučiti nov tip ili crte nekog karaktera. Zbog toga skoro u svima njegovim proizvodima leži u osnovi kakav poznat mu događaj. Time se najbolje mogu objasniti duži prekidi u njegovom književnom delanju dok je živeo u inostranstvu. To on sam najlepše potvrđuje u jednom pismu.

„Dar koji mi je priroda dala nije se umanjio, ali mi nije ni za što. Glas je ostao, ali nemam šta da pevam. A nemam šta da pevam zato što živim van Rusije”.

Na kraju, valja istaći jednu vrlo važnu crtu Turgenjevljeva talenta, a to je objektivnost. Iako je u obrađivanju raznovrsnih tipova iznosio vrlo često karaktere suprotne svome, ipak se umeo uzvisiti nad samim sobom i uzdržati se od iskazivanja svog autorskog suda o njima, — od čega se retko koji književnik može uzdržati, — i dati nepristrasnu obradu čitavog niza karaktera ruskih tipova 40 do 70-tih godina.

Pošto smo se upoznali s karakterističnim crtama njegova talenta, treba sad da rasmotrimo i materijal koji je obrađivao i sredinu u kojoj je daroviti umetnik nalazio i odabirao taj materijal.

Prvi i najbolji izvor za njegovo umetničko stvaranje jesu uspomene iz ranog detinjstva. Lišen skoro roditeljske ljubavi i podvrgnut surovom postupanju on je zavoleo prirodu i one koji su kao i on bili izloženi svakojakim mukama. Kao i Puškin, koga on ponosno ističe kao svoga učitelja, i Turgenjev je, nagnan teškim uslovima svoga detinjstva, došao u dodir s prostim ruskim narodom, s njegovom prirodnošću, čistotom morala, verovanjima, predanjima i jezikom. Od seljaka je naučio voleti svoj narod i njegovu književnost, jer ono što su mu učitelji predavali nije imalo nikakve veze s ruskim narodom. Ropska atmosfera roditeljskog doma, surovost spahiska i patnje seljačke ostavile su neizgladiv utisak na njegovo vrlo osetljivo srce i približili ga prirodi i narodu. Ti prvi utisci i raspoloženja poslužili su kao temelj za stvaranje „Lovčevih Beležaka”, a preko njih i svih docnijih tvorevina.

Od prirode bogato obdaren umnim sposobnostima Turgenjev je u Berlinu, slušajući idealističku filosofiju, ne samo izoštrio svoj um, već i usvojio visoka socialno-etička načela. Iz Evrope se vratio i ostao to celog veka, kao zapadnjak, slobodouman čovek, „postepenac” t. j. pristalica mirnog progresa, s dubokom ljubavlju prema prosveti i kulturi i neutoljivom mržnjom prema varvarstvu i nasilju, u prvom redu prema „Kreposnom Pravu”. Studirajući u Berlinu družio se sa Stankevićem, Bakuninom, Granovskim i Beljinskim, najboljim predstavnicima pokolenja idealista, tridesetih godina. Oduševljeni idealističkom filosofijom i evropskim idejama slobodnog razvitka ličnosti i društva, oni su pretresali nesrećne prilike u Rusiji i obvezali se jedan drugom „Hanibalskom zakletvom” da će sav svoj život posvetiti svome narodu, kako bi ga oslobodili „Kreposnog Prava” i poveli putem progresa.

Instinktivna odvratnost rane mladosti prema nesnosnom socialnom položaju miliona ruskog naroda po povratku sa Zapada pretvorila se u neodoljivu mržnju. Vrativši se u otadžbinu kao prosvećen i slobodouman zapadnjak i našavši na svakom koraku one iste gadne prizore ropstva i zaostalosti, on je instinktivnu odvratnost i organsku mržnju pretvorio u svesnu težnju da se bori protiv zla, protiv svoga neprijatelja, kao što on kaže, da ukloni sve ono što je bilo u opreci s njegovim idejama i humanim osećanjima. A tadašnja ruska stvarnost bila je zaista strašna. Mladost našeg

pesnkka tekla je u vreme t. zv. ,,Nikolajevske Epohe”, t. j. za vlade cara Nikole I, epohe koja je davala sadržinu i ton ruskoj književnosti 30-tih i 40-tih godina. Počela je 14 decembra 1825, ugušenjem pokušaja ustanka t. zv. „dekabrista”, prvog oslobodilačkog pokreta novije ruske istorije, a trajala je do svršetka Krimskog Rata, 1855 god.

Reakcionarni sistem Nikolajevske Epohe postigao je svoj vrhunac posle Francuske Revolucije 1848 god., kad se režim trudio da otkloni sve što je po shvatanju njegovih nosilaca, moglo potkopati „nepokolebljive stubove” Rusije: pravoslavlje, samodržavlje i narodnost, a najčvršći osnov narodnosti je bio u „Kreposnom Pravu” t. j. u ropskom stanju ruskog seljaka. Sve ideje koje su dolazile sa Zapada bile su opasne po taj poredak i zato su se morale svim sredstvima suzbijati. Glavna sredstva za to bili su: ojačanje birokratskog sistema i ugušivanje slobodne misli. Ruski narod je bio dat u vlast svemoćnom i neodgovornom činovništvu. Činovnici su bili ne službenici narodni već poslušno oruđe svojih starešina, koji su postupali s njima kao sa slugama. Svoj gnev zbog poniženog ljudskog dostojanstva niži činovnici su iskaljivali na jadnom narodu, koji nije mogao naći nigde zaštite. Udvorištvo, karijerizam i lični interesi kod činovništva su zamenjivali interese države i naroda. Zato su besneli korupcija, podmićivanje, ucena i krađa državnog novca, a niko nije smeo ni pisnuti protiv toga. Jer vlast cenzure je bila neograničena, za što evo dva-tri primera. Jedan cenzor je obustavio štampanje neke aritmetike zato što je negde među ciframa bilo stavljeno nekoliko tačaka. Svoju zabranu obrazložio je time što se, po njegovu mišljenju, tu kriju neke nedopuštene misli! Drugi cenzor nije pustio da se u jednom geografskom članku kaže kako se u Sibiru voze na psima, jer, veli, treba prethodno Ministarstvo Unutrašnjih Dela to da proveri. Početkom 1849 god. bili su se proneli glasovi da će se svi univerziteti zatvoriti. Tada sam ministar Narodne Prosvete, inače stub režima, Uvarov, objavi, bez potpisa, u „Savremeniku” članak u kom je dokazivao da su univerziteti potrebni, jer iz njih „svake godine izlaze obrazovani, plemeniti mladići da verno služe obožavanom monarhu”. Ipak je ovaj članak osuđen kao štetan i Uvarov smenjen, a na njegovoj obrazloženoj odbrani car Nikola I je svojeručno napisao ovaku odluku: „Nalazim da je članak

propušteni u „Savremeniku” nepristojan, jer ni hvaliti ni kuditi naše državne ustanove, zbog odgovora na prazne glasove, ne slaže se ni s dostojanstvom vlade, niti s poretkom koji kod nas, srećom, postoji. Mora se povinovati, a svoja mišljenja zadržati za sebe”.

Ali ni apsolutizam, ni birokratizam, ni cenzura, ni sve druge stege nisu mogle zaustaviti prirodni razvitak ruskog društva. Ono je raslo, razvijalo se, mužalo. Nikakav kineski zid nije mogao odeliti Rusiju od zapadne Evrope. Filosofske, književne i socialno-političke ideje prodiru među sve mnogobrojniju inteligenciju i među njom se stvaraju razne struje i strasti bivaju sve uzburkanije. Turgenjevu je bilo suđeno da živi u to burno doba, on je postao njegov pesnik i njegove umetničke tvorevine življe nego ikakva istorija iznose pred nas proces razvitka ruske socialne svesti.

Kao slikar ruskog društva Turgenjev je naročito obradio tri staleža: seljake, seoske plemiće-spahije i razne tipove inteligencije. U „Lovčevim Beleškama”, koje su ga prve proslavile, kao i u još nekim pripovetkama, on je opisivao seosku sredinu, u kojoj je odrastao i koja mu je ostala urezana u pameti. Tu je čitava galerija pozitivnih i negativnih tipova, seljaka i spahija, dva protivnička sveta, ali je težište obrade u seljacima, koje je s osobitom ljubavlju obrađivao, a spahiski tipovi su tu većinom radi kontrasta. A kao pozadina svega služe nenadmašni opisi prirode.

Videli smo kakvi su bili utisci dobiveni u roditeljskom domu, koji su bili presudni za formiranje psihe Turgenjevljeve. Ne osetivši nikad nežne roditeljske ljubavi, dobivajući svaki dan batine za najmanju sitnicu — u to vreme su batine cenjene kao najsavršenije pedagoško sredstvo — Turgenjev je našao jednog jedinog prijatelja u sluzi seljaku Lobanovu, koji ga je iskreno voleo i krišom ga naučio ruskoj pismenosti i ulio mu ljubav prema ruskoj književnosti, naročito narodnoj. Preko Lobanova on je zavoleo ceo seljački stalež i osetio svu težinu njegovog ropskog položaja. U ovom članu surove spahiske porodice vrlo rano se razvila simpatija prema nezaštićenom, zanemarenom i mučenom seljaku. I na toj osnovi, kao na osetljivoj fotografskoj ploči, utisnule su se u njegovu dušu slike i tipovi iz seoske sredine, koje je on posle svojim umetničkim talentom obradio. Evropa je tek posle „Lovčevih Beležaka” doznala u kakvom strašnom položaju, na sramotu 19 veka, živi ruski narod, ali

je istovremeno videla da i pored svih strahota „Kreposnog Prava” među tim prostim ruskim „mužicima” ima bezbrojno mnogo visoko moralnih ličnosti, simpatičnih, iskrenih, neobično humanih i sposobnih za civilizaciju. I celom svetu je tada bilo jasno da snaga i budućnost Rusije nije u njenom apsolutizmu, u ogromnosti teritorije, u njenim kozacima, već u ovom seljačkom narodu, punom visokih opštečovečanskih vrlina.

Sve Turgenjevljeve ličnosti iz seljačkog reda mogu se svrstati u dve grupe: 1) ugnjavljene, smoždene ropstvom ličnosti i 2) svetli karakteri iz naroda, koji su, usprkos svima nevoljama ropstva, obdarene visokim moralnim osećanjima.

Tipovi prve grupe su razbacani svuda, kao sporedne ličnosti, zbog strogosti cenzure samo ovlaš ocrtane, bez naročitog isticanja. Ali je Turgenjev, kao veliki umetnik, i sa nekoliko poteza, sa malo nabacanih boja, uspeo da kod pažljivog čitaoca izazove živu sliku stvarnosti i učini da oseti njegovu skrivenu misao — nem protest protiv surovog postupanja prema narodu — oseti saučešće prema narodnoj nesrećnoj sudbini i iskrenu želju da mu pomogne. Takve ličnosti su n. pr.: Vlas u „Malinovoj vodi”, Arina u „Jermolaju i mlinarci” (s kakvom je ironijom opisan plemeniti gnev g. Zverkova što se Arina drznula da zaželi udati se, ne vodeći računa o tome što će njena gospođa ostati bez sobarice — ona, iz principa ne drži udate sluškinje; koliko je taj svet nezahvalan, bez srca!); dalje Suvarak u „Ljgovu”, Antip i sin mu što se žale svom spahiji u „Burmistu”, seoska devojka u „Sastanku”, seljak uhvaćen u krađi drva u „Mrgudu” i t. d.

Dok je prva grupa tipova imala da izazove kod obrazovanih redova saučešće prema narodnim nevoljama, dotle su tipovi druge grupe imali da izazovu iskrenu ljubav i duboko poštovanje prema tome paćeničkom narodu. Zato je Turgenjev u „Lovačkim beleškama” izneo i obradio čitav niz ljudi visoke moralne čistote iduševne veličine. Taki su n. pr. Tvor i Kalinić, dva različna karaktera, ali koji se dopunjuju, oba pozitivni i zdravi. Kasjan u pripovetci „Kasjan s Krasive Meči”, iako ga mnogi smatraju „jurodivim”, luckastim, predstavlja tipičnu sliku čoveka iz naroda, prožetog najvišim moralnim načelima, koji ne ubija životinje, ne jede meso, lupa glavu o tome kako treba živeti „po božjem”, po savesti. Pa onda Lukerja u „Živim Moštima”, primer svetačke krotosti, asketskog

samoodricanja i hrišćanske ljubavi prema bližnjima. Čak i strašni „Mrgud" pod svojom surovom spoljašnjošću krije zlatno srce, u kome se vodi borba između osećanja dužnosti prema gospodaru i saučešća prema nevoljama svoje sabraće-seljaka.

Svi ovi pozitivni seljački tipovi imali su da nauče ruskog čitaoca da u seljaku vide čoveka a ne životinju, kako su na njega gledali plemići, da ga poštuje, jer i među prostim ljudima ima ih koji po svojim moralnim osobinama stoje visoko iznad gospodareće klase, na istoj visini s najboljim predstavnicima obrazovanog društva. I zaista, Turgenjev se nije prevario. „Lovčeve Beleške" su učinile ogroman uticaj na čitaoce, i javno mišljenje se zagrejalo za ideju oslobođenja seljaka, koje je posle 9 godina i izvedeno, manifestom cara Aleksandra II od 19 februara 1861 god. A da su se upravljači doba reakcije 50-tih godina bojali ovog uticaja vidi se po tome što je cenzor koji je u Moskvi dopustio štampanje „Lovčevih Beležaka" smesta otpušten iz službe, a već smo videli da je i Turgenjev verovatno zbog ovog svog dela bio prognan u selo.

Drugi stalež — spahije Turgenjev je takođe opisao u „Lovčevim Beleškama", naporedo sa seljacima, i većinom je istakao njihove negativne osobine. Kakvih ih tu sve nema: surovih i uglađenih, nemilosrdnih i dobra srca, glupih i pametnih, tvrdica i raspikuća; ljudi starog kroja i pristalica novih struja, zaljubljenih u tihi porodični život i pustolova, viteških zanešenjaka i sanjalica, ograničenih praktičara i lenih gotovana. Ali svi oni imaju jednu opštu crtu: svi gledaju na seljaka kao na tegleću marvu i iskorišćavaju ga do maksimuma, smatrajući da drukčije ne može biti. Plemićski tipovi su u „Lovčevim Beleškama" negde jače negde slabije obrađeni, ali svuda služe kao kontrast seljačkim tipovima. A u romanu „Plemićsko Gnezdo" oni su obrađeni specialno.

Treći društveni red Turgenjevljevih dela je inteligencija. U vreme Turgenjevljeva detinjstva inteligencija se rekrutovala skoro isključivo iz plemićskih redova, na zato se već u „Lovčevim Beleškama" sreta i po koji tip intelektualca („Tatjana Borisovna i njen bratanac", „Smrt", „Hamlet Ščigrovskog sreza"). Ali tek u drugom razdoblju svoga rada Turgenjev je najviše slikao tipove intelektualaca, jer od 40-tih godina inteligencija se počinje izdvajati kao zasebna socialna snaga i uticati na duhovni i politički razvitak ruskog društva, pripadajući raznim

školama i pravcima. Prateći pažljivo taj razvitak i neposredno ga posmatrajući dok je bio u Rusiji, a u inostranstvu družeći se s ruskom inteligencijom i održavajući vezu s njom preko pisama, Turgenjev je naslikao sve promene, sve struje u procesu ruskog duhovnog razvitka čitavih 30 godina i izvajao tipične nosioce ideja i struja, koji nam u dalekoj istoriskoj perspektivi izgledaju mnogo verniji nego što su izgledali lično zainteresovanim savremenicima, koji u oceni njihovoj nisu mogli biti potpuno objektivni.

Tipove ruske inteligencije Turgenjev je sistematski obradio prvo u pripovetkama „Hamlet Ščigrovskog sreza” i „Dnevnik suvišnog čoveka” i u romanima: „Rudin”, „Plemićsko Gnezdo”, „Ocevi i deca” i „Novina”.

Tip „suvišnih ljudi” je produkat Nikolajevske Epohe. Reakcija od 1825—1856, nastala posle zavere „dekabrista”, pojačana je zbog francuske revolucije i poljskog ustanka 1830 god., a naročito francuske revolucije 1848 godine, da ne bi prodrla ni jedna ideja koja bi bila štetna po čvrstinu stubova ruske države. Pošto su nauka i književnost bili najpogodnije sredstvo za unošenje, obrađivanje i propagiranje tih „štetnih” ideja, cenzura je nemilosrdno kasapila sve što je ispod pera izlazilo, a predavanje filosofije bilo je uopšte zabranjeno. Uopšte, ljudska misao je bila sputana teškim okovima, književna proizvodnja je opala, naročito zbog suzbijanja povremenih izdanja, u kojima su nova dela većinom objavljivana. Zastoj u književno-umetničkom stvaranju izazvao je smanjenje čitalaca i poniženje književnog ukusa. Narodne mase, koje i inače nisu stajale na visokom stupnju kulture, potonule su u potpun duhovni dremež i živele zadovoljavanjem samo grubih materialnih interesa. Najbolji talenti su propadali u toj čamotinji. Reakcija je sputavala sve iniciative i energije i nagonila ljude razvijenijeg duha da se zatvore u sebe, da obraćaju pažnju samo na svoj unutrašnji život. Kod njih se nesrazmerno razvijala snaga analiziranja, refleksije i samokritike, što je paralizovalo svaku akciju. Najdarovitiji predstavnici toga pokolenja dobijali su duhovnu hranu u nemačkoj idealističkoj filosofiji, na kojoj su se vaspitavali, koja je njihovu pažnju odvraćala od surove stvarnosti, te se njihova tvoračka snaga misli trošila u praznoj rečitosti, a snaga osećanja u površnom, formalnom obožavanju

umetnosti (divno ocrtano u pripovetci „Tatjana Borisovna i njen bratanac”), u ljubavnim nasladama i pustolovinama.

Tako su postali t. zv. „suvišni ljudi”, čiji je prototip Turgenjev dao u „Hamletu Ščigrovskog sreza” i „Dnevniku suvišnog čoveka”. To su ljudi kojima je dušu ubila samoanaliza i samokritika, pa su došli do zaključka da je njihova ličnost ravna nuli; ljudi koji nemaju volje ni za šta, nesposobni ni za najobičniji posao. Uza sve to oni su obično i nesrećni ljubavnici. Ove vrlo česte predstavnike ruske inteligencije 30-tih i 40-tih godina prošlog veka Turgenjev je tako umetnički reprodukovao da je naziv „suvišan čovek” ušao u opštu upotrebu i docnije se primenjivao i na potomke njihove, kojih je bilo i do današnjih dana.

Drugo izdanje „suvišnog čoveka”, s mnogo detaljnijom obradom Turgenjev/je dao u Rudinu, glavnom junaku istoimenog romana. Videli smo ranije da je ovaj roman dvojako primljen. To dolazi otuda što su jedni u Rudinu videli praznog frazera, potpuno nesposobnog čoveka, materialno obezbeđenog gotovana, hladna srca, čiji se život sastojao samo iz samoobmana, razočaranja i fatamorgana; dok su ga drugi cenili, nalazeći u njemu puno simpatičnih crta, pa su čak govorili o njemu s oduševljenjem kao o najvećem idealisti, punom plemenitih misli. Da bi se razumela ova podvojenost u oceni Rudina treba imati na umu vreme kad je on ponikao i živeo. On je neophodna karika u lancu postupnog razvitka ruske inteligencije. Ovo je opštečovečanski tip idealista i entuzijasta, koji, istina, nisu ništa stvorili, ali su pripremili dolazak novih, realnijih snaga, u čija su srca svojim entuzijazmom posejali seme za ostvarenje onih zamisli koje oni nisu mogli izvršiti.

U romanu „Plemićsko Gnezdo” u licu Lavreckog Turgenjev je dao treće izdanje „suvišnog čoveka”, pored detaljne obrade nekoliko pokolenja ruskog plemstva. Tipične crte Lavreckog su: vrlo razvijen kult ljubavi, maglovitost pogleda na svet, nespremnost za život, ali on je ipak manje otrgnut od ruskog nacionalnog života i pri kraju života se unekoliko prilagodio praktičnom životu. Četrdesetih i pedesetih godina dve moćne struje vodile su borbu protiv zvaničnog nahodnjaštva, a posle među sobom; to su slavjanofilstvo i zapadnjaštvo i Turgenjev je u licu Lavreckog izneo pred nas tipičnog slavjanofila, polemišući s njim kroz usta drugih ličnosti.

Ruske političke prilike davale su dovoljno uslova za postojanje „suvišnih ljudi” i posle Nikolajevske Epohe, ali posle poraza u Krimskom Ratu 1855 god. nastaje velika epoha preobražaja ruskog duhovnog života, koja izbacuje na socialno-političku pozornicu ljude drukčijeg kova. Ovaj neočekivani udar, kao 50 godina docnije Rusko-Japanski Rat, probudio je i duboko uskomešao sve slojeve ruskog društva. A nije ni čudo. Dotadašnji reakcionarni sistem bio je ulio u glave svih Rusa ideju o nepobedivosti Rusije i ništavilu „trule Evrope”. Poraz na Sevastopolju otvorio je svima oči i pokazao svu crvotočnost režima „samodržavne Rusije”, pod čijim se spoljašnjim sjajem krila nespremnost vojske, neznanje i nesposobnost upravljača, podmitljivost i kradljivost činovništva. Popucali su svi obruči i ništa više nije moglo obuzdati javno mišljenje da otvoreno i oštro ne kritikuje zlo i ne traži puteve ka boljem. Probudio se istinski patriotizam, i svi su tražili korenite promene, na prvom mestu ukidanje „Kreposnog Prava”. Književnost je u tome prednjačila i počela se bujno razvijati.

Idejni potsticaj za nova učenja došao je sa strane, uticajem zapadnoevropskog materializma i socialističkog pokreta, a material za primenu davala je ruska stvarnost. Zadahnuta tim idejama, obrazovana omladina je sve kritikovala i sve negirala, kao preostatak, aristokratskkh navika, poniklih na tlu „Kreposnog Prava”. Stvorila se naročita vrsta ljudi koje je Turgenjev zgodno krstio nazivom „nihilist”. Iz sudara dva sveta, dva vaspitanja, dva gledišta, a pod pritiskom mnogogodišnje reakcije, ponikla je ova nihilistička struja, koju je Turgenjev pažljivo zapazio i majstorski ocrtao u svome romanu „Ocevi i deca”. Kao što smo videli, ovaj roman izazvao je veliku buru i višegodišnju polemiku, što najbolje dokazuje njegovu vrednost. Nama je danas jasno da je Turgenjev u Bazarovu sasvim verno predstavio tip nihilista i da se prema njemu držao kritički — objektivno, na što čitalačka publika nije bila navikla.

Iako daleko od Rusije, Turgenjev je pažljivo pratio razvitak ruskog društva i s osobitim interesovanjem proučavao nove idejne struje ruske omladine. Rezultate svojih opažanja obradio je u svome poslednjem romanu „Novina”. Pored Neždanova, čoveka oduševljenog idejom, ali neprečišćenih pojmova i kolebljiva, neke mešavine Rudina i Bazarova, Turgenjev izvodi na pozornicu „novog

čoveka'', kakav je no njegovom mišljenju potreban Rusiji. To je Solomin, koji je po zamisli romana imao biti glavna ličnost, ali je nedovoljno obrađen, tako da mi upoznajemo njegov karakter više po pričanju drugih nego po njegovoj akciji. Kako je pisac njega zamislio vidi se iz reči Paklina, jedne od ličnosti romana, kroz čija usta Turgenjev često iznosi svoje ideje. „Taki kao on su oni pravi i njima pripada budućnost. To nisu heroji, to su snažni, sivi, jednobojni, narodni ljudi. Sad su nam samo tako potrebni!” To je čovek iz naroda, zdravog razuma i stomaka, koji je na zapadu stekao smisao za organizaciju posla; prostog je života i ponašanja, ali ume čuvati svoje dostojanstvo; skup na rečima, ali istrajan u poslu, čak i u najmanjem po izgledu. Na takim ljudima može se sagraditi pouzdan temelj narodnog blagostanja.

Pored ovih glavnih tipova, koji su predstavnici pojedinih struja i raspoloženja, Turgenjevljeva dela kipte raznovrsnim drugim, sporednim, tipovima, koji takođe služe kao bogat material za socialno, psihološko i estetičko istraživanje. Među njima vrlo vidno mesto zauzimaju žene, kojima je Turgenjev posvetio dovoljno pažnje i umetnički ih obradio. Na jednoj strani sretamo žene koje su zadovoljne tradicionalnim socialnim i porodičnim uređenjem, konzervativne su, ne bune se, malo uopšte misle. Na drugoj strani nalazimo žene progresivne, s vrlo bogatim i raznovrsnim unutarnjim životom, napregnuta uma, osećanja i volje. One nisu zadovoljne prilikama u kojima žive, bune se, teže da se otmu iz njih, sanjaju o novom životu. Ovu drugu vrstu ženskih tipova Turgenjev je mnogo bolje obradio, kao n. pr. Natašu u „Rudinu”, Lizu u „Plemićskom Gnezdu”, Jelenu u „Uoči Novih Dana”, Marijanu u „Novini”, Asju i dr. Pada u oči da žene u njegovim delima stoje daleko iznad muškaraca po svojim realnim, pozitivnim crtama.

Posle ove umetničke analize Turgenjevljevih dela treba istaći još jednu, spoljašnju stranu njihovu — jezik i stil. Turgenjev je bio veliki poznavalac ruskog jezika i veliki majstor u upotrebi njegovoj. On je dopunio rad Puškinov u stvaranju savremenog književnog jezika ruskog. Njegov jezik je neobično sočan, jedar, pun narodnih reči i izraza, izrazitih i slikovitih. U tome se nijedan ruski pisac ne može meriti s njim, a kao stilist on dolazi u prvi red čak i u svetskoj književnosti. Njegova dela su mnogo obogatila ruski rečnik.

Rekli smo u početku da Turgenjev znači datum u istoriji ruske književnosti, a posle ovog izlaganja njegova života i rada i uticaja koji je izvršio na socialni i duhovni razvitak Rusije to je, bez sumnje, svakome jasno. On je to postigao svojim sjajnim umetničkim talentom, poznavanjem života ruskog naroda i ruskog jezika i svojim patriotizmom. On je svoj narod bezgranično voleo, patio zbog njegovih stradanja i drhtao za njegovu budućnost. Na njega se mogu primeniti reči Alekse Šantića u pesmi „Otadžbina”:

„Mene sve rane moga roda bole,
I moja duša s njim pati i grca”,

I dalje:

„U meni cvile duše miliona —
Moj svaki uzdah, svaka suza bona
Njihovim bolom vapije i ište.”

Ali Turgenjev nije povukao duboku brazdu samo u ruskom duhovnom razvitku, stvarajući svojim delima socialne preokrete i novu književnu školu, već je on prvi približio Evropi rusku književnost i učinio je sastavnim delom svetske književnosti. Slava njegova brzo se pronela po celom svetu i podigla ugled Rusije više nego svi atributi njenog samodržavlja. Veliki umetnički talenat, visoke humane ideje i opšta čovečanska osećanja, svetinje svega kulturnog sveta, — kojima su prožeta dela ovog plemenitog čoveka, slobodnog mislioca i naprednjaka, stvorili su simpatije na zapadu za ovog „slovenskog varvarina”, a s njim i za njegov narod. Njegova dela počeli su prevoditi na sve kulturne jezike, pa su ona čak vršila i uticaj na strane književnike, kao na pr. na francuske naturaliste: Mopasana, Zolu, Flobera, s kojima se družio. Nije čudo što je u početku stvaranja realizma kod nas, pod uticajem iz Rusije, i Turgenjeva zavolela naša publika, pa su već 1869 god. prevedeni „Dim”, „Dan pre” i „Ocevi i deca”. A do danas su prevedena sva njegova dela, i kod Srba, i kod Hrvata, i kod Slovenaca.

Na Vidovdan, 1930 god.
U Beogradu.

D-r Miloš S. Moskovljević